

Ympäristöministeriö

kirjaamo.ym@gov.fi

24.1.2023

Kansallinen luonnon monimuotoisuusstrategia 2035

Vanajavesisäätiö sr lausuu luonnon monimuotoisuusstrategian luonnoksesta (14.12.2022) seuraavaa:

Yleistä asiakirjasta ja sen sisällöistä:

Strategian tavoitteet ovat erittäin kunnianhimoiset ja aikataulu kovin tiukka. Tämä on tarpeellista, jotta asialle saadaan sen vaatima huomio - ja toivottavasti samalla tarvittavia resursseja työn tekemiseen. Aikataulun realistisuuden suhteen voi esittää epäilyksiä, mutta toisaalta monimuotoisuuden ylläpitämisen osalta kehityksen suunnan kääntäminen on tärkeämpää kuin absoluuttinen toteumavuosi - varsinkin kun luontokadon pysäyttämisen mittaamisessa on valtavia haasteita. Tavoitteiden saavuttamisen kireä aikataulusuhteus voi kuitenkin osoittautua viestinnälliseksi haasteeksi, sillä tavallisten kansalaisten ja poliitikkojen työhön sitouttamisen ja mielipiteen kannalta tavoitteiden täyttymisen selvä viivästyminen saattaa näyttäytyä totaalisenä epäonnistumisena. Monimuotoisuuden ylläpito- ja kehittämistyössä keskiössä on ja tulee olla elinympäristöjen hoito, jolloin positiiviset vaikutukset lajistoon näkyvät väistämättä pitkällä viiveellä.

Vaikutusten todentamisen kannalta keskeiset pitkäaikaisseurannat ovat olleet rankasti aliresursoituja - laadukkaita pitkän aikasarjan tutkimustuloksia eri eliöiden kantojen kehittymisestä on harmillisen vähän. Ne eliöt, joiden kantojen kehitystä on seurattu parhaiten, keskittyvät luonnollisesti maaekosysteemeihin (linnut, kasvit, tietyt hyönteiset, riistanisäkkäät). Vesiekosysteemien ja maaperän monimuotoisuudesta ja sen alueellisesta vaihtelusta tiedetään todella vähän, jotta vertailumahdollisuus tulevaisuudessa nykyhetkeen olisi vankalla pohjalla. Esimerkiksi järvien ja pienvesien osalta jokainen kohde on yksilöllinen, joten trendien havaitseminen tulee olemaan noin 10 vuoden aikajänteellä lähes mahdotonta.

Strategiatekstissä on selvää epäsuhtaisuutta eri elinympäristöjen ja luontotyyppien käsittelyn tasossa. Strategia painottuu ja erottelee selvästi paremmin maaekosysteemien luontotyyppejä kuin vesiin liittyviä. Suomessa rantahabitaatit ja vesistöt muodostavat kuitenkin merkittävän osan lajien kannalta merkittävistä elinympäristöistä. Esimerkki: kalliomuodostumat on nostettu - sinänsä ihan oikein - tärkeänä uhanalaisten lajien elinympäristönä tekstiin useassa kohdin. Samaan aikaan sisävesien moninainen habitaattivalikoima (esim. botaaniset järviyyt, erilaiset rantahabitaatit, rehevyys- tai veden värin osalta vaihtelevat järvet, latvavedet vs. reittivedet, pohjavesivaikutteiset järvet ja lammet, purot, kausikosteikot, lähteiköt, tunturijärvet, humusjärvet...) typistyvät tekstissä useimmiten maininnaksi *sisävedet*.

Järvien ekologisen luokittelun käyttäminen vesistöjen monimuotoisuuden indikaattorina on ymmärrettävää, mutta herättää kysymyksiä aineiston käyttöarvosta tässä tarkoituksessa. Suurin kysymys liittyy siihen, että tilaluokittelu painottaa vahvasti pelagiaalin (ulappa-alueen) ominaisuuksia. Monimuotoisuuden kannalta pelagiaalia tärkeämmässä roolissa ovat litoraali- eli ranta-alueet, joiden ominaisuuksista ekologisen luokittelun muuttujat eivät vesikasvillisuutta lukuunottamatta juurikaan kerro. Vesikasvillisuusdataa on myös kartoitustyön työläyden ja kustannusten takia kohtuullisen harvoin vesistöistä saatavilla eikä kartoitusten uusimisrotaatio ole tiheä.

Strategian kunnianhimoisten tavoitteiden toteutumisen kannalta on todettu ihan oikein, että hallinnon oma toiminta ei tule riittämään luonnon köyhtymisen suunnan muutokseen. Tarvitaan laajapohjaista osallistumista ja sitoutumista. Käytännön konkreettisten ympäristön tilaa ja lajien elinolosuhteita parantava toiminta on vaativaa, asiantuntijuutta ja pitkää sitoutumista, rahoituksen hankintaa ja sen hallinnointia sekä lainsäädännön tuntemusta edellyttävää tekemistä. Tietyiltä osin lainsäädännössämme on käytännön toimiin pääsemistä merkittävästi hidastavia seikkoja, joiden osalta tulisi harkita mahdollisuuksia muuttaa käytänteitä. Esimerkiksi vesistökuunnostukset isommassa mittakaavassa (eli vaikuttavasti) tehtynä edellyttävät lähes aina vesilain mukaisen luvan. Lupaprosessi on sekä hidas että kallis. Lupakäsittelyssä ei ole eroteltu luonnontilaa parantavia hankkeita sitä heikentävistä hankkeista. Molemmat käyvät läpi yhtä raskaan prosessin, ja lupamaksut ovat yhtä korkeat vesistökuunnostuksissa kuin vesiä kuormittavissa tai haitallisesti muuttavissa hankkeissa.

Jos luonnonhoidon halutaan olevan vahvasti yksityisten kansalaisten, yritysten ja kolmannen sektorin toimijoiden tehtävän, tullaan väistämättä tilanteeseen, jossa tarvitaan neuvontaa ja apua monen tasoisin kysymyksiin. Kaikki tämä edellyttää riittävästi resurssointia – sekä osaamista että rahoitusta – myös neuvontaa antavissa organisaatioissa. Tällä hetkellä on pula molemmista. Luonnontieteiden laaja-alaista tai lajintuntemuksen erityisosaamista omaavien ammattilaisten määrää ei saada nostettua nopeasti, joten alan koulutusjärjestäjien kanssa asiaa tulee käsitellä mahdollisimman pian. Luonnon ennallistamistöiden toteuttamisessa tullaan tarvitsemaan enemmän osaavaa työvoimaa konekuskista konsulttiin, kuin mitä tänä päivänä on markkinoilla saatavissa, ja ennen kaikkea kohtuulliseen hintaan.

Kolmannen sektorin toimijat tulevat olemaan tärkeässä roolissa sekä laji- että luontotyyppien hoidossa, erityisesti yksityismailla ja yksityishenkilöiden kanssa toimittaessa. Kolmannen sektorin toimijoiden nykyinen pääasiallinen toimintamalli hankkeiden kautta kannattaa pohtia uudestaan; olisiko valtion kustannustehokkaampaa ohjata 100% tuettua rahoitusta osaavan henkilökunnan pidempiaikaiseen palkkaamiseen ja töiden toteuttamiseen kuin edetä nykyisessä lyhytjänteisessä (maks. 3 v) hankehumpassa? Lyhyiden hankejaksojen ja niiden väliin jäävien ”tyhjiöiden” takia kolmannen sektorin on vaikea pitää osaavasta työvoimasta kiinni. Uusiin hankehakemuksien kirjoittamiseen ja vanhojen raportointeihin ja maksatuksiin liittyvät työtunnit vähentävät tehollista työaikaa siitä, mihin monimuotoisuuden ylläpitotyössä tulisi oikeasti keskittyä.

Vahvuudet:

Strategiassa on avattu luonnon monimuotoisuuden heikkenemisen syitä ja taustalla vaikuttavia tekijöitä laajasti. Toisaalta juuri ne tekevät tarvittavan työn luonteen äärimmäisen moniulotteiseksi. Verkostomainen ja yksilöitä tavoitteleva vastuuttaminen luonnonhoidosta tilanteessa, jossa taloudelliset paineet ajavat päätöksentekoa pääosin vastakkaiseen suuntaan, on työlästä ja vaatii toimijoilta sekä luottamusta ja asennemuutosta. Tämä haaste on asiakirjassa havaittu.

Strategian rakenne ja luettavuus ovat hyvät; tavoitelaatikot helpottavat tärkeimpien kohtien löytymistä.

Geneettisen monimuotoisuuden esille nostaminen on tärkeä ja ei-ammattilaisille uusi avaus.

Vieraslajit on nostettu tekstissä esiin. Niiden vaikutusta elinympäristön yksipuolistajina ja alkuperäislajiston syrjäyttäjänä voisi korostaa vielä enemmänkin – esimerkiksi sisävesien vieraskasvilaji isosorsimo on tehnyt mittavia ja peruuttamattomia muutoksia lähes kaikkiin Vanajaveden vesistöalueen vesistöihin, niin järviin kuin virtavesiin. Sen aiheuttamien haittojen vähentäminen tai hidastaminen on jo nykyisellään yksityisille toimijoille ja muille pienillä resursseilla toimiville tahoille mittakaavaltaan ja lainsäädännön tuomien rajoitusten takia mahdoton tehtävä.

Samoin koemme ympäristökasvatuksen roolin kohottaminen erittäin tarpeelliseksi, sillä tällä hetkellä alueellisesti tai paikallisesti tehtävälle ympäristökasvatukselle on hyvin hankalaa saada

hankerahoitusta – huolimatta siitä, että ympäristöteemainen lapsi- ja nuorisotyö yleisesti juhlapuheissa nostetaan esiin ja yleinen mielipide sitä kohtaan on erittäin myönteinen.

Kehitettävää:

Strategialuonnoksessa uskotaan vahvasti strategian itsensä sekä sille myöhemmin laadittavan toimintaohjelman vaikuttavuuteen. Luonnontilan parantamisen ja heikkenemisen hidastamisen kannalta ohjelmien kirjoittamiseen ja yhteistyöryhmien kokousten raportoinnin sijasta nyt tulee panostaa käytännön kenttätöihin. Uhanalaisista lajeista puhuminen tai niiden seuranta ei yksin pelasta niiden elinympäristöjä tai paranna lisääntymistulosta. Strategian tavoitteiden toteutuminen lepää vahvasti muiden kuin hallinnon omilla hartioilla. Siksi strategian ohjaava vaikutus on vähintäänkin kompleksinen ja tulee nojaamaan pitkälti siihen, miten hyviä ja nopeasti toimivia kannustimia työn taustalle saadaan rakennettua.

Tärkeimpien tavoitteiden määrä, päätavoite ja 22 osatavoitetta, on hyvin korkea. Asiakirjan lukemisen jälkeen ne sekoittuvat mielessä tavoitemassaksi.

Ilmastonmuutoksen vaikutus vesistöissä elävän lajiston kehitykseen olisi hyvä myös näkyä tekstissä; vaikutukset tulevat olemaan moninaisia, osalle lajeista negatiivisia (kylmän ja/tai runsashappisen veden lajit, vähäravinteisuuden indikaattorit, jäätälvien olosuhteista riippuvaiset lajit) ja osalle positiivisia (rehevyyttä hyvin sietävät lajit, lämpimämpää vettä tarvitsevat lajit, ääreviä hydrologisia olosuhteita kestävä lajit). Monimuotoisuuden kannalta saattaa syntyä jopa hyötyjä, esimerkiksi lajimäärän kasvua. Tyypillisesti lisääntyvä veden ravinteisuus kasvattaa tiettyyn pisteeseen saakka lajilukumääriä järvissä. Toisaalta, jos tavoitteena on ylläpitää nykytilannetta tai viedä sitä kohden vesienhoitosuunnitelmissa mainittua ”luonnontilaa”, ovat ilmastonmuutoksen tuomat muutospaineet lähes yksinomaan negatiivisia.

Kohdassa 3.3.2. Lajiyhteisöjen elpyminen esitellyt lajiryhmäindeksit osoittavat hyvin jo esille nostamamme vesistölajistoseurantoihin ja niiden puutteeseen liittyvän seikan; esitetyissä indekseissä sisävesiin liittyvät vain pesimälinnut ja vaelluskalat. Näistäkin vaelluskalat tarkoittanevat lähinnä virtavesien lohikaloja. Koko muu vedenalainen luonto loistaa poissaoloaan.

Rakennettujen ympäristöjen luontopohjaisten ratkaisujen esittelyssä voisi nostaa esiin myös hulevesien käsittelyyn käytettävät allas- ja kosteikkoratkaisut. Niiden suunnittelun, käytön ja hoidon lisäämiseen kannustaminen voisi tuoda kunnille monenlaisia hyviä vaihtoehtoja toteuttaa sekä ilmastonmuutokseen varautumis- ja lajiston monipuolistamishyötyjä.

Sisävesien osalta strategiassa ei ole esitetty lukuarvoja nykyisestä tai tavoitteena olevasta suojelualueiden määrästä (% tai ha). Etelä-Suomessa valtaosa (lähes kaikki?) suojelustatuksen saaneista vesistöistä kuuluu Natura2000-verkoston. Luokitellaanko Natura-alueet *tiukasti suojelluiksi* alueiksi? Minkä verran on muilla perustein suojeltuja vesialueita? Ainakin hämäläisissä Natura-järvissä suojelualan rajausta noudatetaan tyypillisesti rantaviivaa, eikä valuma-alue ole suojeltu. Luontokadon torjumisen ja lajiston suojelun kannalta suojelualan status on osoittautunut jopa hankkeiden toteuttamista hidastavaksi seikaksi. Esimerkiksi puuttuvat hoito- ja käyttösuunnitelmat on tullut laatia ennen, kun on päästy tekemään varsinaista kunnostussuunnitelmaa vesilain mukaisen lupahakemuksen liitteeksi.

Etelä-Suomen uhanalaisimpien järvi- ja virtavesityyppien lisäsuojelutarve on ilmeinen, mutta nyt asiakirjassa ei ole juurikaan avattu mitä ne ovat. Tätä voisi hieman selventää. Lisäksi olisi tarpeen tietää lisää siitä, millä perusteella mahdolliset lisäsuojelupäätökset tehdään, koskeeko tavoite myös muita kuin valtion mailla sijaitsevia kohteita, joitain erityisiä rantahabitatteja (esim. hiekkarantoja, rantaniittyjä, luhtia tai muita lintuvesiä?) ja miten mahdolliset korvaus- tai sopimusmenettelyt tullaan hoitamaan.

Etelä-Suomen kohteiden osalta suurin haaste lienee se, että valtaosa luontoarvoltaan merkittävistä kohteista sijaitsee muualla kuin valtion mailla.

Vesielinympäristöjen pitkän aikavälin hoidon kannalta tärkein hoito- ja ennallistamistarve on veden laatuun vaikuttaminen. Tämä tapahtuu valuma-alueitoimenpitein. Valuma-aluekunnostusten haaste on yksittäisten toimenpiteiden rajallinen vaikutus ja vaikutuksen suuruuden mittaamisen vaikeus. Valuma-alueella toimitaan ainakin eteläsuomalaisessa maastossa lähes poikkeuksetta yksityismailla, jolloin maanomistaja päättää *aina* mitä kohteessa saa ja voi tehdä. Näin ollen kokonaisvaltainen valuma-aluekunnostaminen on hyvä tavoite, mutta käytännön seikoista johtuen yksittäisetkin aikaansaannokset on tarpeen noteerata. Yksittäisillä toimilla voi pitkällä aikavälillä olla tärkeä esimerkkivaikutus.

Monimuotoisen lajiston kannalta vesistöissä voidaan tehdä muitakin toimia kuin suoraan veden laatuun vaikuttavia. Erityisesti umpeenkasvavien lintuvesien kohdalla tärkeintä on toimia aktiivisesti ja voimallisesti, sillä niiden osalta luontainen sukkessiokehitys heikentää tilannetta joka vuosi. Lintuvedet ovat monimuotoisuuden kannalta vesistöjen hot spot- alueita – ne ovat lintujen lisäksi lajirikkaita kasvillisuuden, hyönteisten ja muiden selkärangattomien, nilviäisten ja nisäkkäiden habitaatteja. Suomen vesistöt ja erityisesti lintujärvet tarjoavat koko Euroopan vesilintukannalle ratkaisevan tärkeän lisääntymis- ja muuton aikaisen levähdysalueen. Lintuvesien hoito- ja ennallistamistyö on haastavaa ja kallista. Se ei onnistu pieniltä kyläyhteisötason toimijoilta, ihan pelkästään taloudellisista syistä johtuen. Ne eivät kohteina myöskään ole useinkaan paikallisyhteisöjen virkistyskäytön kannalta ihanteellisia, joten niiden hoidon rahoitus tulisi perustua muuhun kuin korkeaan paikalliseen hankkeiden omarahoitusosuuteen. Virtavesien vaellusesteiden poisto onkin huomioitu jo nykyisessä hallitusohjelmassa, tätä työtä on tarpeen jatkaa hyvin resurssoiden myös pienempien virtavesien patojen osalta.

Avoimien rantaluontotyyppien hoidossa voisi olla potentiaalia toteuttaa suhteellisen laajasti vapaaehtois- ja talkootyötä, mikäli talkooleirien ja vastaavien järjestämiseen varataan resursseja esim. järjestöjen kautta.

Tällä hetkellä strategian toteutus- ja seurantavastuut jäävät roikkumaan myöhemmin laadittavan erillisen toimintaohjelman valmistumiseen saakka, eikä niihin oteta tässä asiakirjassa juurikaan kantaa. Siksi strategia ei itsenäisenä asiakirjana ohjaa tai vastuuta toimijoiden tekemistä. Pitäisikö jatkossa pohtia sitä, että strategiat eivät tarvitsisi tuekseen erillisiä ”lisäasiakirjoja”, vaan niiden pääkohdat voitaisiin kiteyttää samaan aineistoon?

Myöskään rahoituksen lisäämisen tai hankkimisen osalta strategialuonnos ei anna konkreettisia eväitä siitä, miten tai mistä lähteistä luonnon monimuotoisuustyön mittava lisäämistarve yksityis- tai kolmannen sektorin toimijoiden osalta tullaan rahoittamaan. HELMI-ohjelman kaltaiset hankerahoituslähteet eivät yksinään ratkaise tätä tarvetta. Erityinen tarve on yksityishenkilöiden ja pienten porukoiden ja yhdistysten matalan kynnyksen ja suuren tukiprosentin rahoitukselle. EU-ohjelmakauden taitteessa uuden kauden rahoitusohjelmien sisällössä painottuu vahvasti ilmasto- ja hiilineutraalius, mutta kuinka hyvin biodiversiteetti- ja luonnonhoitoteemat näkyvät ohjelmissa ja rahoituksen jakoa ohjaavissa asiakirjoissa? Jos eivät, on haaveet näistä lähteistä saatavasta lisärahoituksesta turhia.

Maatalouden ympäristökorvausjärjestelmä tarjoonee kohtuullisen hyvän ja käyttökelpoisen rahoituskanavan tietyille toimenpiteille. Se on kuitenkin osoittautunut varsin jäykäksi ja byrokraattiseksi tavaksi rahoittaa luonnonhoitotoimia. Viljelijät ja maanomistajat eivät tämän järjestelmän kautta saa tai uskalla hakea tukea innovatiivisille tai järjestelmän raameihin epäselvästi istuville keinoille, jotka muutoin voisivat olla hyvinkin vaikuttavia.

Vesienhoidon rahoituksen osalta linjaukset rahoittaa lähinnä vesienhoitosuunnitelmissa ja toimenpideohjelmissa mainittuja kohteita, luovat valtavia haasteita toteuttaa pienille (pienvedet, usein myös < 100 ha järvet) tai ”liian hyvässä tilassa” oleville kohteille suunnattuja hankkeita. Esimerkiksi isojen, hyvässä tilassa olevien järvien heikommassa tilassa olevat lahtialueet tullevat jäämään ilman avustusta. Niissä voisi kuitenkin luonnon monimuotoisuuden näkökulmasta olla suurtakin kehittämispotentiaalia. Samoin rahoituksen rajaaminen vain hyvää heikommassa tilassa oleville vesistöille on kansalaisten omaehtoiseen tekemiseen aktivoinnin kannalta haasteellista; hyville ideoille ja vapaaehtoistyölle joudutaan sanomaan ei. Vesistökuunnostusten n. 50% valtion avustustuki on ollut välttämätön lähes kaikkien toimialueellamme tapahtuvien kunnostushankkeiden kannustin.

Vanajavesisäätiö toivoo menestystä tärkeässä yhteisessä työssämme Suomen luonnon monimuotoisuuden ylläpitämiseksi ja luontokadon pysäyttämiseksi. Lupaamme olla osaltamme tekemässä töitä vesi- ja rantaluonnon hyväksi monin eri tavoin.

Hämeenlinnassa 24.1.2023

Eeva Einola
Pääsihteeri (vt)
Vanajavesisäätiö sr
Perttulantie 84
13430 Hämeenlinna

Suvi Mäkelä
Vesistöasiantuntija
Vanajavesisäätiö sr
Perttulantie 84
13430 Hämeenlinna